

АЛЬБЕРТ МИФТАХЕТДИНОВ

МИМОЗА ИСЕ

АЛЬБЕРТ
МИФТАХЕТДИНОВ

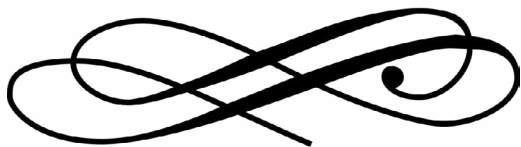
МИМОЗА ИСЕ

Хикәянең тексты 1994 елда чыккан (ТКН) «Кит
эше» китабыннан алынды.

Сканлау, «таныту», тикшереп укып
чыгу һәм китап калыбына күчерү
Заһир Г. Хәсән тарафыннан башкарылды.

3.12.2017

Казан

1

Аста, шәһәр урамнарында утлар жемелди. Бу шәһәрдә соңгы кат кайчан булды соң әле ул? Юк, искә төшереп булмый. Житмәсә, төче мимоза исе кәефне кыра.

Николайның гадәте шулай: кая гына бармасын, кунакханәгә тукталганда чәчәкләр сатып алып, этажда дежур торучы хатыннарга бүләк итә. Бүлмәсендәгә барча буш савытларга да утырта. Николай чәчәк ярата.

Дежур хатыннарга илтифаты аңа моннан киткәнче тыныч тормыш тәэмин итә, ә бүлмәдәгә чәчәкләр күңелгә рәхәтлек биреп, шул ук вакытта аның әлегә материкта икәннен, тиздән дуслары, яраткан эше, улы һәм сөекле хатыны яшәгән шәһәргә кайтасы барын искә төшереп тора.

Хәер, бу шәһәрдә дә аның яраткан хатыны бар. Ул аны элек ярата иде. Ә хәзер яратамы-юкмы, анысын ачыкларга кирәк әле. Шуңа күрә ул менә хәзер телефон чылтырарга тиеш дип көтеп тора.

Шәһәрдә башкасы булмаганга, чәчәк сатучы карчык кулыннан аңа бөреләре ачылып бетмәгән шушы соңгы мимозаны алырга туры килде. Нәрсә исе килә соң ул мимозадан, шайтан алгыры?!

Николай сигарет кабызды, стаканга салып минераль су эчте. Аның чәй эчәсе килә иде. Мимоза исенә тәмәке исе дә кушылып борынны тагын да катырак кытыклай башлады. Ул буфетка төшеп чәй эчрәгә дип торганда кунакханә янына такси килеп туктады. Аның номерына күз салгач, Николай көлеп жибәрде. 10-01. Бу номер кунакханәнең өченче катыннан әйбәт күренә иде.

Николайның Магаданда Саша исемле дустаны бар. Шулай Саша белән икәү алар кызыклы формула чыгардылар: әгәр көндәз очраган машиналарның берәрсендә номерның беренче өлешендәгә цифрлар икенче өлешендә дә кабатланса, ул көнне кичен гарык булганчы арагы эчәргә туры килә. Бу формуланың тормышчанлыгы кабат-кабат тикшерелде, йөз очракның туксан тугызында дөрөскә чыгуы ачыкланды. Моңы сынау үзәккә уенга әйләнде.

Дөрөсен әйтсәк, формуланың авторы Саша иде. Хәер, ул моңы үзәккә уйлап тапканмы, берәрсеннән чәлдәргәнме, хәзер моңы кем белсен. Тик шунысы ачык — Николай белән Сашага килгәндә сынамыш формула котылгысыз нәрсәгә әйләнде.

«Әлбәттә, бүген дә кабатланачак бу, - дип уйлады Николай, буфетка чәй эчәргә кердеңме, чәй юк дисәләр, кофе аласың. Аның янына коньягы кирәк. Шуннан китә инде... Көтмәгәндә танышың да очрап куйса...»

Николай шулай буласына әз генә дә шикләнмәде, ул үзгә әйбәт белә иде.

«Мимозалардан яранга* исе килә ләбаса! - кинәт Николай мимоза исенә нәрсәне хәтерләткәннен чамаланды - Әгәр ярангада берәр кеше одеколон эчсә, мимозадан яранга исе аңкый башлый. Ә «коры закон» хөкөм сөргәндә анысы да була. Сер түгел. Ничек аның башына элгрәк килмәде соң бу? Әлбәттә, мимозадан яранга исе килә. Әйтәм аны шулай тикләр таныш ис дип...»

Ә шулай да бу шәһәргә соңгы кат кайчан килгән иде соң ул?

Кинәт телефон чылтырады.

Николай трубканы алды, елмаеп, сүз катты.

— Исәнме!

— Исәнме, Николаюшка, исәнме... Ә шулай да килдең... Рәхим итеп. Нинди бәхет!

— Йә, ярар ла... көлмә.

— Исәнме, Ник? Мин бик шат..
— Мин дә.
— Синең монда соңгы кат кайчан килгәнеңне искә төшереп тордым әле.
— Үзем дә. Тик хәтердән чыккан.
— Минем дә. Хәер, гажәпләнер урыны юк, минем хәтер — кызлар хәтере.
— Беләбез, беләбез, нинди «кыз» икәнегезне.
— Ник берни язмадың? Почтага кайчан барма — берни юк.
— Минем хәлләр сиңа мәгълүм бит.
— Син, Ник, күз алдына китерә алмыйсың: иң авыры шул - почтага барып, «таләп иткәнчегә кадәр» дигән тәрәзә янына киләсең. Ә анда берни юк.
— Анысы инде аның нәрсә алырга килүеңә карап: хатмы, акчамы.
Кыз көлдә:
— Юк, Ник, син үзгәрмисең. Миңа калса, син ялгызлыктан интегә торган кеше түгел.
— Мин ялгыз түгел.
— Аңламадың. Әллә никадәр дустаның, талымсыз хатыннары күп булган кешенең дә ялгызлыктан жәфалануы ихтимал... Син мине гафу ит.
— Йә, кызма инде.
— Юк, юк. Синең тәкъва түгеллегенә беләбез.
— Син миңа хатыным шикелле ачуланасың.
— Юк. Дустаның мин синең, һәм мин сине яратам. Гел яраттым. Монысы — хатының булудан да олырак нәрсә... Синең сөйрәлергә яратуыңны белсәм дә..
— Син бигрәк арттырасың инде.
— Ташла әле. Алдаганны һәм акланырга маташканыңны сөймә.
— Ярар. - Николай көрсенде. - Тик безнең ник бергә була алмаганыбыз турында сөйләшмәк, яме.

— Алайса һава шартлары хакында сөйләшергә кала. Тик тормас өчен дисәк. - Кыз тагын көлдә.
— Сездә яз матур килгән. Ә минем бүлмәдә яранга исе аңкый.
— Мимоза исеме? - диде кыз гажәпләнәп.
— Әйе! Каян белдең?
— Кергенто ярангасында гел мимоза исе аңкый иде.
— Беләсеңме нәрсә, - диде Николай, - без беркайчан да бергә була алмас идек. Безнең сиземләвебез бер үк төрле.
— Һи, таптың. Сиземләү ул әле зәвык дигән сүз түгел... Ә зәвыкларыбыз, шөкер, үзгә безнең... Театрга барабызмы?
— Юк, - диде Николай кырт кисеп.
— Менә күрдөңме, - кыз тагын көлә башлады. - Ә кинога?
— Анда да юк..
— Бәлки, күргәзмәгә барырбыз. Бик әйбәт яшь рәссамнар күргәзмәсе ачылды.
— Чын рәссам бер генә — Ходай.
— Шулаймыни?
— Ул чын, иң гүзәл сәнгать эсәре - хатын-кызны тудырган. Башка рәссамнар кулы белән ясалган нәрсәләргә күз салмасаң да ярый.
Кыз көрсенде.
— Чукоткада син бөтенләй кыргыйлангансың..
— Ә син юанайгансың. Тавышыңнан сизәм.
— Юк. Билем элеккечә үк калды... Хәтерлисәңме, синең билең бөтен төньяк-көнчыгышта иң нечкә бил дия идең.
— Хәзер инде бөтен Ленинградта..
— Әлбәттә. Мин киткәч, анда сезнең жыен юаннаргына калды. Сезне азык-төлек белән әйбәтрәк тәмин итәләр бит.

— Дөрөс түгел. Безнең кызлар бик матур. Алар кышын калын киенэләр, бары шул гына.

— Алай икән... Димәк, син миннән башка ямансула-мыйсың.

— Ялгыз булмасам да, сагынам сине. Юпитерша, син көнләшәсең, димәк, хаклы түгел.

— Ә миңа калса, көнләшү — сау-сәламәт кешенең табигый халәте, диде кыз житди итеп. - Сөя белгән кешенең...

— Менә бу мәсьәләдә без бертөрле уйлыйбыз. Белсәң иде, сине шул хәтле күрәсем килә...

— Куркасыңмы?

— Белмим. Күпме ел үттә бит. Улың хәзер зурдыр инде?

— Укый. Беренчедә.

— Башта ул бик яхшы укучы булачак. Аннары бөөк кеше. Аның язмышы шундый. Язмышы аңа илаһи заттан, югарыдан бүләк ителгән.

— Син моны миңа әйткән идең инде. Дөрөс, күптән, Чукоткада ук... мин шифаханәдә ятканда.

2

Әчкелтем төтен, тәмле тундра исен ул гомере буена хәтереннән чыгармаячак. Буйдакларга хас буш фатирында озак бәргәләнәчәк, чоланнан мех киemen, чатырын, кирәк-яракларын алып кереп, идәнгә таратып салачак. Бүлмәгә тундра исе таралачак. Ә ул кухлянкасының кызгылт тиресенә башын куеп, йотылып иснәячәк. Шул чакларда аның күз алдына тундра, Кергенто ярангасы, Иринаның көләч шатлыклы йөзе килеп басачак. Егетнең башы әйләнәп елыйсы киләчәк. Чөнки ул тышта хәзер матур, жылы жәйне түгел, ә ноябрьнең кара төнен, өй кыекларына чаклы шыплап тулган карны, меңнәрчә

чакрым жирдә атна буена котырган буранны хәтерләячәк.

...Ул чакта, жәен, бары да вертолёттан башланды. Геологлар аны зарыгып көткәннәр иде. Әнә, ниһаять ул Линлин тавы өстендә пәйда булды. Минераллар тулы әржәләр күптән әзер торса да, егетләр ыгы-зыгы килә башладылар. Һәркенең тизрәк хатлар, посылкалар, гәжитләр аласы килә, чөнки ай ярымга сузылган кыр эшендә алар дөнъя яңалыкларыннан мәхрүм иде.

Вертолет кечкенә тау артына төшеп утырды анда болан караучыларның жәйге көтүлегә бар. Көтүлектә Кергенто исемле карт белән ике хатын яши. Алар көтүчеләрнең күчеп килгәннен көтеп ит киптерә, балык тота.

Көтүлектән геологлар базасына вертолет өч-дүрт минутта килеп житә. Әнә ул, тырылдап, күтәрелә дө башлады, тик геологлар янына кермичә, Анадыйрга таба очып китте.

— Менә безгә... - Житәкче сүгенеп, чатырга атлады.

Хәзер инде тагын бер ай чамасы күккә карамыйча яшәргә туры киләчәген аңлап, егетләр дәшми-нитми кайсы-кая таралдылар.

— Кара әле, - диде житәкче, берәздән Николайны кухняда эзләп тапкач. Завхоз белән Николай анда вертолетчыларны сыйларга дип куелган әче балдан авыз итеп утыралар иде. - Кергенто янына барып кайт әле. Дөнъяда ниләр бар икән, шуны бел. Күптән анда булганың юк, синең чират. Ит тә сорарсың.

— Ә анда нәрсә алып барыйм?

— Куертылган сөт. Әче бал да ал — сыйла. Барып кайт, барыбер эш юк. Теләсәң, кунып кал. Ә иртән кайтышлый фаунаны тырмаштыргала, тау битен, дим. Анда токымнар өскә чыккан урын бар. Ә?

— Ярар, ярар.

Базада консервлар гына калды. Таучык артындагы ярангаларга чаклы ун километрлап ара бар. Геологлар

эштә чакта завхоз баргалый. Карт юмарт — күпләп тозлаган, ыслаган, яңа суйган ит, балык бирә. Геологлар да буш кул белән бармый — керосин, куертылган сөт, он алып баралар. Геологлар тукталган инештә балык юк икән.

Кергенто утрагы исә балыклы елга буенда урнашкан.

Житәкче алыш-бирешнең гаделлеген нык күзәтә. Бу эш күптән инде уенга әйләнгән һәм ул чукчаларга да, геологларга да ошый иде.

Менә жиләк өлгерер, - дип көрсенә житәкче, - картлачка күп итеп бөккән пешерербез. Жиләк бөккәнә ашаганы юктыр аның. Исе китсен әле! - Аннары тагын көрсенә - Үзөбөз дә туйганчы ашарбыз.

Мондый рәхәтлекләр юраган сүзләрдән соң барысының да кәефе китте, һәркайсы вертолетны зарыгып кәтте, хат укырмын дип алдан ук ләззәтләнде. Ә кайда соң ул хатлар. Вертолет базага кереп тормады шул.

Николай бик тиз жыенып, житәкче белән хушлашты да ашыкмый гына кечкенә тауга таба китеп барды.

Ул икенче көнне кичен генә кайтты.

— Анда кунак бар, - диде Николай житәкчегә. - Этнограф. Мәскәүдән.

— Экзотика сөючеләрдәнме?

— Эшем шундый, ди. Материал җыям, ди. Кандидатлык диссертациясе яклар өчендер инде.

— Димәк, ул төньякның, башка җирләрендә дә булган?

— Әйе... Ашарга калдырдыгызмы? - Николай сүзне башкага борды.

— Үзең әмәлләрсең. - Житәкче Николайның аптырабрак калуын абайламады.

— Карале, Николай, - диде ул ярты сәгатътән кухняга килеп кергәч, - аны алырга вертолет җибәрергә тиешләрдер бит, ә?

— Кемне алырга?

— Этнографны.

— Әйе. Берәр айдан. Вәгъдә иткәннәр.

— Иткәннәрдер шул. Безгә дә иттеләр. - Житәкче кулын селтәп, чыгып китте.

Николай күзләрен йомып, тирән уйга талып утыра. Кружкадагы чәе дә суынып беткән инде. Завхоз аны юлдан арыган, ял итә дип уйлап, табак-савытны шалтырат-маска тырышып, чатырдан чыгып китте. Ә Николай исә бөтен күңеле белән тегендә — Кергенто утрагында йөри. Ул һич аңлый алмый: нәрсә булды соң аңарга? Инде хәзер нишләргә?

Иртән, чәй эчкәнче үк ул планын житәкчегә бәян итте.

Эш шунда ки, әле эзләнүләр башланыр алдыннан ук һаваның яхшы торышыннан файдаланып атлар белән планшетның иң ерак почмагына китәргә, геологлар өйрәнәсе мәйданның чикләрен тикшерергә карар ителде. База тирәсендәге 15—20 км.ны соңыннан, көзен, яңгыр, кар ява башлагач та өйрәнергә була. База ерак түгел, кирәк икән, бик тиз әйләнеп кайта аласың. Тау токомы юучылар белән ике җир өслеген картага төшерүчеләр төркеме, ярдәмче базалардан файдаланып, бер айда шактый күп эш эшләде. Хәзер егетләр өч көнлек ялда. Вертолет та килеп киткән булса, тагын да шәбрәк булган булыр иде.

— Без иртәгә эшкә чыгарбыз, шулай бит? - диде Николай.

Житәкче баш селкетте.

— Бер уй бар иде, - дип дәвам итте Николай. - Сөз бу почмакта миннән башка гына эшләгез. Моңа егерме көн чамасы кирәк булчак. Ә мин ул арада Кергенто утрагы тирәсен төшереп алам. Аннары базабыз тирәсен.

— Бөрһәлгәзыңмы?

— Юк. Этнограф ярдәм итәр. Радиометристны сезгә

калдырам. Ә сез миңа бер радиометр бирегез. Этнограф риза булыр, барыбер эше юк.

— Бик шәп! - Житәкче шатлыгын яшерә алмады. - Без эшне бетереп кайтканда монда да эш төгәлләнгән булыр. Ике атна вакыт янга калыр. Этнографка әйт, безнең, хезмәт хақына дигән акчабыз күп, без аны радиометрист итеп эшкә алып торырбыз.

— Болай да риза булчак ул. Тундрада эшсезлектән шашырга мөмкин. Ә тәкъдимегезне әйтермен. Килешербез...

— Димәк, безнең өч топографик төркемебез була. - Житәкче уйга талды. - Тик менә син эшләгән төркем геологсыз кала шул.

— Онытма, миндә диплом язучы студент бар. Ышанычлы егет. Син үз төркемеңнең өлкән геологын минем элекке отрядка күчер, студентны үзеңә ал, - диде Николай.

— Ярар, мин ялгызым гына да булдырырмын. Алайга китсә, сиңа да ике атна буена ялгыз эшләргә туры киләчәк бит. Ике атна! Болай булса, эшне ике атнага алдан төгәлләчәкбез. Шәп! Молодец!

Житәкче, картасын төреп, планшетына тыгып куйды да чәй эчәргә йөгәрде. Яңа пешерелгән бер чәйнек чәй эчеп бетермәсә, көнлек эшлисә эшләргә ул беркайчан да әйтми иде.

3

Бераз вакыт узар, кыр эшләре артта калыр, Николай ноябрь төнендә ялгызлыктан бәргәләнәр. Аның Кергенто утрагына, жәйгә, озынборыннар арасына, сөргендәй маршрутларга теге кыз янына барасы килер... Әнә хәзер дә бөтен нәрсә аның күз алдында. Әйтерсәң лә алар кичә генә булган.

Менә ул чираттагы маршруттан кайтып килә. Яранга тирәсендәге учак төтенә әллә каян күренеп, жылкендереп тора. Әнә ул кыз аңа каршы йөгәрә, тау түбәсенә менгәч үк күрәп алгандыр, тәгаен. Егетне ул иртәдән бирле, чыгып киткән мизгелдән бирле көтә... Ул егеткә каршы йөгәрә, егет капчыгын салып көтеп тора.

Кыз йөгәрә, көлә-көлә йөгәрә, аның карсыман ак чәчләрен жыл жылфердәтә...

— Окко, - дия иде Кергенто карт, учак ялкынының шәүләсә кызың чәчләренә төшкәч. Ул чәчләр үзләре дә янып, кабынып киткәндәй була иде. - Ай кебек. Матур. - Аннары жылы карашын Николайга ташлый иде.

Егет кулларын сузып көтеп тора. Яшьләр үлән өстенә авалар, егет кызың кайнар иреннәренә үрелә. Алар хәзер инде төн житкәнне дә көтеп тора алмыйлар...

Ә утрактагы карчыклар Николайның кайтып килүен, Иринаның аңа каршы йөгәрәп китүен күрәп калалар. Чәй куялар, итне жылытып алалар... Чәй дә суынып бетә, итне дә кабат жылытырга туры килә, ә яшьләр юк та юк. Кая киттеләр икән? Төнгә каршы... Көн буена йөрәп арымылармы икәнни соң? Эх, яшьләр... Ярар инде... һава әйбәт, йөри бирсеннәр. Яңгырлар башлангач ярангада утырып та арып бетәрләр әле.

...Ә яшьләр күккә, жыл куып килүчә болытларга карап яталар. Болытлар ерактагы тау тизмәсә артына кереп китәләр. Тиздән анда кызгылт кояш та төшәп югалачак.

Кызың сары чәчләре йөзгә сибелгән. Алардан учак төтенә, саф жыл, яңгыр явар алдынан таралган үлән исе килә. Гомумән, кыздан тундра исе аңкый.

— Минә маршрутка кайчан алып чыгасың, Коля?

— Өлгерерсең... Этнография белән шөгыльлән... үз эшләреңне бетер.

— Хәзер сиңең юллар озына төште. Әллә син мине юл йөри белми дип уйлыйсыңмы?

— Башыма да килгәне юк.
— Мин комачауламам... Ярдәм генә итәрмен.
— Хәзергә мин ялгыз гына да эшли алам. Радиометр гына аяк чалмасын. Нәзберек нәрсә, сакларга кирәк. Бүтән юк, соңгысы.
— Ә ул куркыныч түгелме?
— Ник алай дисең?
— Синең ул приборың... ни... ирләр өчен зарарлы диләр.
— Нәрсә, әллә сизеләме?
— Абау, син нинди усал! Мин чынлап әйтәм.
— Юк сүз... Бездә бер кечкенә генә тартма бар. Учка сыеп бетә. Эталон дип атала. Менә ул зарарлы...
— Партиядә ул бармы соң?
— Бар базада... Кургаш савытка салынган. Узган ел бер геолог хатын аны вакытында тапшырмаган. Урындыкка яшереп өстендә утырган...
— Ник?
— Ничек дип әйтим... Шифаханәгә керәсе килмәгән...
Аннары табигый рәвештә баласы төшкән... Менә шул.
— Ул авырый башлаганмыни?
— Юк. Бераз рентген эләктергән... Без ул эшне кузгатмадык. Житәкчегә бик шәпләп эләгүе ихтимал иде. Ул хатын эштән китте, һәм дәрәс эшләде.
— Ул нәрсәне күрсәтерсеңме?
— Приборны төзәткәндә күрсәтермен. Берничә маршруттан соң радиометрны тикшерү хәҗәт. Бик сизгер ул. Ә радиация һәркайда бар: жирдә дә, һавада да, суда да. Менә синең чәчләреңдә дә...
— Тараганда очкыннар оча шул...
— Анысы башка нәрсә, электр.
Алар яранга янына кайталар. Ирина Николайның рюкзагын күтәрәп кайта. «Нинди молодец, нәкъ чукча хатыннары кебек эшли», - дип карчыклар, гажәпләнәп,

сокланып карап калалар...

Николай да буш кайтмый. Каеш белән бәйләп корычыбык-чабык күтәрәп кайта. Монда йола шундый. Беркем кушмаса да, Николай тундрадан һәрвакыт утын алып кайта — шулай тиеш.

Николай ит ашап, чәй эчкән арада Ирина елгага барып, су алып килергә өлгерә. Биредә әйткәнне көтеп тормыйлар. Һәркем үзенә эш таба, эшли. Хужалар да, кунаклар да энә шулай утракта тату, тыныч яшиләр.

Беренче яңгырлар белән вертолет килеп Иринаны алын китте. Бу юлы ул геологлар янына тукталды, хатлар, гәҗитләр, посылкалар китерде. Житәкче Ирина белән Николайны бергә күргәч барын да аңлады.

— Алай... кһ... алай... кһм... - Тамагын кыргалап, ул Николайга елмайды. - Мондый радиометрист белән мин дә хәтта иң ерак юлга барып кайтырга риза булыр идем... Әйе... ник аны үзебездә калдырмадың, ник кыенсынасың? Эшләвен әйбәт эшләгәнсез, тел-теш тидерерлек түгел... Менә бит ул илһам нишләтә.

Николай дәшмәде.

— Синең нәрсә уйлаганыңны мин беләм бит, - диде житәкче аннары. - Беренче вертолет белән кайтарып жиберүне үтенәчәксең.

Николай баш какты.

Кайтырсың. Болай да эшне төгәлләргә вакыт. Кирәк-ярагыбыз ике рейслык. Беренчесе белән китәрсең. Вәгъдә. Бер атнадан. Жыена башла.

— Рәхмәт.

Дәрәсен әйткәндә, мин синнән атларны илтеп куярга сорармын дигән идем. Шәһәрдә синең беркемең юк. Ә хәзер...

— Шулай килеп чыкты, - диде акрын гына Николай.

— Ярар, күңелле мәшәкать... жыен. Син күп эшләгәнсең. Дәрәсен әйтим, без синең кулдан килер дип ышан-

маган да идек. Үзебезгә жиң сызганырга туры килер дип уйлаган идек. Хайваннар дөньясын да шәп өйрәнгәнсез, сирәк очрый торган хайваннар да теркәлгән.

— Ирина өйрәнде.

— Премияңнән аңа да өлеш чыгарырсың. - житәкче тагын елмайды.

...Вертолет ун көннән соң гына килде. Ирина инде шәһәрдән киткән, «таләп иткәнгә кадәр» тәрәзәсендә язу гына калдырган иде. Анда ул күрше районга, Боз океаны буендагы Теюкуль поселогына китүен хәбәр иткән иде. Кергенто кышын шунда яши бит. Кергенто аны боланнар сую бәйрәмен күрсәтергә, туган-тумачасы белән таныштырырга чакырган икән. Поселокта Ирина Яңа елга тикле торачак, аннары Мәскәүгә китәчәк икән. Жаен табып, Николай, килеп китсәң, әйбәт булып иде, безгә берәр төрле карарга килергә кирәк дип саным, дигән.

...Теюкуль утрагын күрше тау шикелле үк Линлин — чукча телендә «йөрәк» дип йөртәләр. Очраклы хәл, әлбәттә, ләкин шул утракта ике йөрәк, янып, көл булды. Көл булды да җилгә очты. Моңа Николай гаепле. Шүрләде, Теюкуль поселогына бармады. Нәрсәдән курыкты, алла белсен. Хәзер инде терсәк якын да, тешләп кенә булмый. Ирнаны ярата иде бит ул. Язмышы кискен генә борылыш ясаудан шүрләдеме?

Ирина ул чакта аңа ачулы хат язды. Хәзер ул хатны Николай кат-кат укый да, аның ачулы түгел, ә наз катыш гадел икәннен аңлай...

Николайның гыйшык хәлләре геологларга мәгълүм булгач, житәкче егеттән:

— Кулыңда ике бүре баласы булса, шуларның кайсы алданрак үләсен белә алып идекме? - дип сорады.

— Белмим, - диде Николай.

— Күпме генә ашатма, урман ягына караучысы алдын үлә.

— Аңлап житкermәдем...

— Сүз ирек турында бара. Сиңа тиздән кырык, ә үзең нинди кызны ычкындырдың! Ирегеңнән мәхрүм калырмын дип курыккансың. Наман күңел ачып йөрисең киләме? Менә хәзер төннәрен өнә янында улап утырган ялгыз бүре сыман улап йөр инде. Гафу ит, картлач... Ни уйлайым, шуны әйтәм.

Николай дәшми-тынмый урамга чыгып китте. Болдыр янында ике машина тора иде. Берсенең номеры үзәннән-үзе күзгә ташланды: АН 43—34. «Димәк, «салырга» икән...» - дип уйлады егет. Шулай булып чыкты да. Ярты сәгатътән ул ресторанда житәкче әйткән сүзләренә искә төшереп, ачу белән берьялгызы арагы чөмерә иде.

Ноябрь башында бәйрәм алдыннан гына Теюкуль поселогыннан район үзәгенә колхозның ике машинасы юлга чыгып китте. Тиздән буран башланды. Төнъяк төнә шартларында машиналар бер-берсен югалттылар. Берсенең юлы хәерле булды — төп юлга чыгып бер тәүлектән үзәккә барып элгәште. Икенчесен бер көн, ике, өч көн көттеләр — күренмәде.

Буран туктаусыз котырынды, югалган машинаны эзләү уен башка да китереп булмады. Шоферның тәҗрибәлелегенә өметләнеп көтәргә генә калды.

Югалганнарны коткару штабы дүртенче көнне төзелде. Беренче машина шоферы әйтүенә караганда, икенче машинада шофердан кала йөк (морж ите), ике пассажир (бер ир белән бер хатын) булганлыгы беленде. Өчесенә ике йоклау капчыгы булган. Ракета аткыч, корал юк икән. Ягулыгы житәрлек. Запас ризык юк, юлга һәркем ихтыяҗына карап бер тәүлеклек кенә ризык алган. Бәлкем, күбрәктер, монысын шофер әйтә алмый. Утлары да булы-

рга тиеш — ирләр икесе дә тәмәке тарта.

Буран бер атна котыргач кына басылды. Чама белән машинаның кайда тукталып калганын исәпләп, вертолетлар, «Аннушка»лар түбәннән генә очып, бөтен маршрутны «тарап» чыктылар. Ил-14 самолетлары командирларына да бу районнан үткәндә жирне жентекләп күзәтергә, картада күрсәтелмәгән жирләрдә утлар эзләргә эмер бирелде. Чылбырлы машиналар белән район үзәгеннән Теюкульгә дә барып карадылар, эмма юлда беркем очрамады. Жиде көн котырган кар-буранда югалган машина эзен табу өмете сүнгәннән-сүнә барды.

Инде эзли башлаганга егерме көн булды. Болан көтүчеләр дә инде күптән эзләнә иде. Аларга рациядән якын-тирәдә кеше булганлыгына ишарә ясаучы нәни генә билгене дә игътибарсыз калдырмаса кушылды. Тундрадагы, яр буендагы барча аучылар өйләренә эт жигемнәре юнәлде.

Вездеход һаман юк, әйтерсең лә суга төшөп югалды.

Район үзәгенең геологик экспедициясе житәкчесе чаңгыда шәп йөрүче уналты геолог сайлап алды, аларга ике

машина бирде, районны квадратларга бүлдә, егетләргә үзенең тикшерү ысулын өйрәттә. Ун көнгә житәрлек азык-төлек машиналарга төялде. Экспедиция комсоргы житәкчелегендә машиналар төньякка табаюлга чыктылар.

Югалган машинаны егерме тугызынчы көнне генә таптылар. Өшегән, ябыккан кешеләрне район шифаханәсенә алып кайттылар.

Машинадагы хатынның батырлыгы турында иң алдан «Совет Чукоткасы» газеты язып чыкты. Аннары өлкә газеты. Соңыннан «Комсомольская правда» корреспонденты килеп, тулы бер бит бастырып чыгарды. Машина шоферының кешелексезлегә ачылды. Ул үзенең

йоклау капчыгын беркемгә бирми. Икенче йоклау капчыгыннан пассажирлар алмаш-тилмәш файдаланганнар икән. Ир пассажир менә дигән кеше булып чыккан. Кызганычка каршы, фажигадән иң зур зыян күргән кеше ул — аның ике кулының да бармакларын кисәргә туры килә. Шоферга берни булмый, берәз салкын тидерә, ябыга. Пассажир хатынны бик нык салкын ала, ул битен, аяк-кулын өшетә. Аны сәламәтләндерү өчен врачлар көчтән килгәннән барын да эшлиләр, ә шулай да аның аягының өч бармагын кисәргә туры килә.

Беренче ике атнада алар машина эчен эретеп ябыштыру лампасы белән жылытып торалар. Азык-төлек беткәч, туң ит ашыйлар. Ул машинада житәрлек була. Аннары, чыдамнары калмагач, машинаны ташлап, төп юлны эзли башлыйлар. Алар колагына якында гына машина тавышы ишетелгәндәй тоела. Чынында исә, бу саташу булып, бичаралар юлдан ераклаша гына төшәләр. Кире кайтырга уйлагач, кар каплаган машинаны таба алмыйлар, адашалар. Йөри торгач, бер ташландык алачыкка юлыгалар Анда берәз утын, күмер табыла, ләкин валчык та ризык булмый. Морж ите машинада кала.

Чаңгычы геологлар отряды аларны декабрь башында шушы алачыкта таба.

Бу хәбәрне укыгач, Николай үз-үзен үтерергә теләде. Хәбәрдә пассажир хатынның яшә Мәскәү этнографы, укымышлы Ирина Ивановна икәнлегә әйтелгән иде.

Иртән Николай аэропортка йөгәрде, ләкин район үзәгенә очканчы аңа әле өч көн бимазаланырга туры килде.

Журналистлар ярдәме белән, күрәсәң, Ирина аерым палатада ята иде.

Аны күргәч, Ирина:

— Ой! - дип кычкырып жибәрде дә башым мендәргә куеп, кулларын Николайга сузды. «Мин тундрада марш-

руттан кайткандагы кебек үк», - дип уйлап алды егет.

Ул аның караваты яныма килеп утырды, Ирина елый-елый Николайның чәчләрен сыйпады.

— Күрәсеңме, мин хәзер нинди... ямьсезләндем, син... миңа карама инде...

Иринаның йөзе ал, битендә иске тире аз-маз гына калган, колак, ияк тирәләрендә әле дә төзәлеп бетмәгән яралар кызарып тора иде. Төнге лампаның төньяк утында Иринаның чәчләре кара булып күренде. Николай, карават кырыена утырып, аның чәчләрен кулына алды, утка карап аралады. Чәчләр, чыннан да, тундрадагыга караганда карарак иде... Егетнең бугазына төен килеп тыгылды, ул иелеп йөзен Иринаның чәчләренә яшерде. Чәчләрдән теге чактагы хуш-ис түгел, шифаханә исе килә иде.

— Чал чәчләр күп... - дип пышылдады Ирина, - ярый әле мин сары чәчле, бик беленми... Буяп йөрергә туры килер инде...

— Эх, Коля, Коленька, юләрлек эшләдек без. Машинаны ташлап китеп... Китмәскә кирәк булган...

Ирина тагын үкседә:

— Хәзер ачык аяк киеме дә киеп йөри алмаячакмын. Уң аягымның баш бармагы, сулының ике бармагы юк. Ә өйдә шундый матур ачык аяк киёмнәрем бар... көмеш каймалы... Һиндстанныкы. Шуларны киеп сиңа күренәсем килә иде...

— Ярар инде, Ирина, кирәкмәс, ишетәсеңме, - Николай аны тынычландырырга теләп, битеннән үптә.

— Әй, онытып торам, менә сиңа төрле тансык әйберләр! Егетләр жыйды.

— Юк, кирәкми! Кирәкми! Әнә кара әле! Минем бар! Миңа ярамый да, мин әлегә шулпа белән ботка гына ашыйм.

Тәрәзә төпләре, тумбочка төрле төргәкләр, банкалар белән тулган иде.

— Күңелең, бәлки, берәр ят әйбер тели торгандыр, әйт, табып китерермен.

— Берни кирәкми... Кирәге чыкса, китерерләр... Минә онытмыйлар, монда әйбәт кешеләр.

Бер генә мизгел алар бер-берсенә карап алдылар. Николай уңайсызланып китте, Ирина, елмаеп, аны үзенә тартып, үбеп алды да:

— Ә мин сиңең белән хушлашам бит, Коленька... мәңгегә... - диде.

Николай торып басты, палата буйлап йөри башлады. Каты итеп шелтәләргә кереште.

— Ниәмә дип шул машинага утырдың икән? Район үзәгенә бару ник кирәк булды? Бәйрәм күрәсең килдеме? Теюкульдән биздеңме? Күңел ачасың, биисең, җырлыйсың килдеме?

— Акрын, Коля... Кил монда, минем янга кил, менә шулай...

Ирина көрсенде.

— Теюкуль нәни генә поселок ул... Андагы шифаханәдә врачлар юк... Вакыт кыскаңга күрә килергә уйладым... Аңламыйсыңмы? Мин монда бала төшерергә дип килә идем, Коленька... Менә бер ай вакытым тундрада әрәм булды. Хәзер соң инде. Табарга туры килә.

Николай каушап калды:

— Ниче-ек?

— Шулай... Нәкъ бүтән хатыннар кебек. Ходайдан бер генә нәрсә сорыйм: улым гына сәламәт булсын.

Николай, гаҗиз калып, аңа карады.

— Теге чакта, көзен, син килмәгәч, хат та язмагач, мин арабызны өзде. Ә сентябрьдә аның белән таныштык... Ул боз океанына рейслар ясаганда тукталыр өчен мәйдан эзләп килгән иде.

— Кем соң ул?

Ирина әйтте. Николай сискәнәп китте — Иринаның

ире атаклы төньяк очучысы иде.

— Ул бит синнән егерме яшкә олырак...

— Егерме икегә, - дип төзәтте Ирина. - Син дә... уналты яшкә олырак ич.

— Әйе шул...

— Ул хәзер Австралиядә. Антарктикага очу хакында сөйләшүләр алып бара. Әнә болар аңардан, - дип Ирина лампага ымлады.

Николай лампа тирәсендә өеләп яткан телеграмма-ларга әле генә игътибар итте.

— Ул шундый мәзәк, - диде Ирина елмаеп. - Бернинди рейс самолетына утыртмыйм, ди. Минем янга аның дуслары килгән иде. Шифаханәдән чыккач, алар мине Шмид борынына алып китчәкләр. Аннан алар самолетында төньяк юлы белән туп-туры Ленинградка. Анда туебызга һәммә нәрсә эзер инде... Сөям мин аны, Коленька... Малаебызны да яратам... Исән генә тусын иде инде. Юләр мин, юләр, төшерергә дип ничек башыма китерә алдым икән. Шулай ярыймыни соң инде, беренче бала бит.

— Ул бөөк кеше булып үсәргә тиеш... Ходай үзе аның үлемен теләмәгән... Язмыш бу... Бары да әйбәт булыр, син борчылма.

— Рәхмәт, Коленька... Синең төньягың бөтен тормышымның астын-өскә китерде.

Ирина тагын елый башлады.

— Мин бәхетле, Коля. Бик бәхетле... Кил әле, үбим әле үзеңне... Ә хәзер бар инде. Хәлем китте. Коленька, хуш мәңгегә.

— Димәк без бу юлы да күрешмибезме?

Николайның трубка тоткан кулы тирләп чыкты.

— Белмим шул.

— Тагын шүрлисеңме?

— Юк. Синең өчен куркам.

— Ә син мин курыкмыйм дип уйлыйсыңмы, - диде Ирина көлеп.

— Син бәхетлеме? - дип сорады кинәт кенә Николай.

— Әйе. - Ирина, уйланып-нитеп тормыйча, катгый жавап бирде.

— Башкаларның бәхетлелеген күрү минем өчен нинди шатлык. Жир йөзәндәге барча хатын-кызларның елмаеп кына йөрүен теләр идем мин...

— Аларның һәммәсе дә елмая, ә менә мин елыйм... Бөтен кеше өчен уйлау җиңел ул, син, ичмасам, минем өчен берәр нәрсә эшләр идең... Беренче кешең беркайчан да онытылмый... Хәтерлисеңме теге чакларны? Тундрадагыны? Кергентоны? Син аны күргәлисеңме?

— Авырып китте. Шифаханәгә салганнар иде. Ул: «Боланнар көтә алачакмынмы?» - дип сораган. «Юк», дигәннәр. «Алайса, ник дэваланырга?» - дип шифаханәдән чыгып качкан. Соңгы көннәрен тундрада уздыра, хәтта утарга да кайтмый.

— Чын кеше ул, - диде Ирина. - Чын ир. Аңа охшарга тырышырга кирәк иде. Син беркайчан да беркемгә дә охшарга теләмәдеңме?

— Линлин утрагында син белгән Николайга охшыйсы иде...

— Димәк, син бик нык үзгәргәнсең, - диде Ирина акрын гына. Аннары кинәт сорап куйды:

— Син бирегә озаккамы?

— Вакыт җитәрлек анысы

— Ярый, алайса, шалтыратканынны көтәрмен.

— Яхшы.

— Миңа берәр нәрсә әйт әле, - диде Ирина.

— Мин сине яратам, Ирина.

— Беләм. - Хатын көлеп, трубканы элөп куйды.

Аның тагын өч көне бар иде. Ләкин ул яңа киче-решлэргә бирелергә теләмәде. «Очрашмау хәерлерәк, - дип карар кылды Николай. - Әрнегән йөрәкләргә тоз салу кирәкмәс».

Аэрофлот кассасы зур ял бүлмәсендә иде. Ул шунда төште. Магаданга кадәр иртәгесе көнгә билет алды. Аннары балалар кибетенә кереп биш яшьлек улына бик зур уенчык машина сатып алды. Ресторанда ашап чыкты, Нева буенда һава сулап йөрдә, юлга зур гына мимоза букеты алып, ашыкмый гына кунакханәгә кайтып китте.

Самолет үз вакытында очты, үз вакытында килеп төште. Өйдәгеләр чәчәкләргә бик шатландылар: ни дисәң дә әле май ае гына, урамда кар ява, ә бүлмәдә — чын көньяк чәчәкләре. Николай чәчәкле савытны телевизор өстенә куйды, тапшыру барганда ул мимозалар төсен экрандагы чәчәкләр белән чагыштырып утырды.

Аннары ул чәчәкләрне онытты. Күз ияләшеп беткәнгә күрә, алар игътибардан читтә кала бирделәр. Тәрәзегә, өстәлгә, телевизорга да күз нәкъ шулай ияләшә ич.

Беркөнне Николай төнлә озак эшләп утырды, арыгач креслосында йоклап китте.

Ул төн уртасы узгач кына уяңды. Урамда май бураны гүли иде. Арыганлыктанмы, әллә басым уйнагангамы Николайның башы авырта иде. Ул чигәләрен угалап, түшәмгә карап озак ятты. Кинәт ул чикерткә кадәр диярлек бер яшел озынборынны шәйләде. Үтә күренмәле бу мәхлук люстра яныннан очып түшәмгә барып кунаклады. Николайга эсселе-суыклы булып китте. «Йә, ходай, бу ни бу?» Башын чайкады, күзләрен уды. «Бер-бер хәл билгесе түгелме икән? Әллә минем дә чират килеп життеме?»ды

— Маша! - Ул пышылдап кына хатынын чакырды.

Жавап бирүче булмагач, катырак кычкырды. Аннары торды, күзен озынборыннан алмыйча, хатыны бүлмәсенә атлады. Хатыны йокламый иде.

— Маша, - диде ул шыпырт кына, - анда нидер очып йөри.

Маша читкәрәк китеп, дивар янына ук кысылып ятты, күз карашы белән генә түшәмгә ымлады.

Николай күтәрелеп карады. Түшәмне ямь-яшел озынборыннар сарган иде.

«Тукта! - дип ул үзенә әмер бирде. - Хәзергә кыш, урамда буран, шуңа күрә моның булуы мөмкин түгел. Тыныч бул. Аек акыл белән ачыкла».

Ул аларның очышын күзәтә башлады. Озынборыннар бик акрын хәрәкәтләнәләр, хәлсезләр иде. Бу ни галәмәт тагы?

Николайның карашы телевизорга, аның өстендәге мимозаларга төште. Чәчәкләрне дә озынборыннар сарып алган иде.

«Уф!» - дип иркенләп сулап жибәрде ул. - Озынборын яралгылары чәчәктә булган, мин аларны материктан үзем алып кайтканмын икән. Монда, жылыда алар тернәкләнеп киткәннәр. Кирәк бит!»

Николай букетны сак кына вазадан алды да форточканы ачып, озынборыннары-ние белән урамга ташлады. Аннары тузан суырткыч алып, түшәмдәгеләрен дә суыртты.

— Болай акылдан шашуың бар, - диде ул хатынына, елмаеп. Малаеның урындыгына барып утырды, сигарет кабызды. Идәндә улының уенчыклары аунап ята, араларында пластмасса машина да бар иде. Шунда аның карашы машина номерына төште, һәм ул катып калды. Анда: МА 71-17 дип язылган иде.

Хатыны Николайның чырае сытылганын күрде бугай, шомлы тавыш белән иреннән:

— Кара әле, Коля, сиңа ни булды? - дип сорады. - Артыграк эшләп арыдыңмы соң?.. Мин кичә коньякны синнән яшереп куйган идем. Ул кухня өстәле эчендә, алып эч.

«Теге билге тагын тормышка аша», - дип уйлады Николай. Ул кухняга кереп, ярты стакан коньяк салып алды, берәз уйлап торгач, аңа кайнар чәй өстәде.